

Journal of Scientific Papers “Social development & Security”
home page: <https://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/>

Dmytro, Klinovy & Peter, Rogov & Igor, Bistryakov (2018) Zabezpechennya stalosti ta bezpeky prostorovoho rozvytku Ukrayiny v umovakh hlobal'nykh vyklykiv [Ensuring the sustainability and security of spatial development of Ukraine in the context of global challenges]. *Social development & Security*. 4(6), 39 – 53.
 DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1412101>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОСТІ ТА БЕЗПЕКИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Дмитро Клиновий*, Петро Рогов, Ігор Бистряков *****

* Державна установа “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України”, бульвар Тараса Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна,
 e-mail: klinovoy@gmail.com
 к.е.н., доцент
 провідний науковий співробітник

** Центральне управління безпеки військової служби Збройних Сил України, Повітрофлотський проспект, 6, м. Київ, Україна,
 e-mail: rogov_guard@ua.fm
 к.т.н., провідний фахівець

*** Державна установа “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України”, бульвар Тараса Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна,
 e-mail: klinovoy@gmail.com
 д.е.н., професор,
 заступник директора з наукової роботи – завідувач відділу комплексної оцінки та управління природними ресурсами

Article history:

Received: May, 2018
 1st Revision: June, 2018
 Accepted: August, 2018
 DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1412101>

Анотація обґрунтовано стратегічний концепт забезпечення сталості та безпеки просторового розвитку України в умовах глобальних викликів шляхом модернізації національної системи управління просторовим розвитком до європейської практики на основі імперативів сталого розвитку ООН “ЦСР-2015”. Встановлено, що впровадження в Україні європейської номенклатури територіальних NUTS для цілей обліку та інших функцій територіального управління вимагає проведення, поряд із

децентралізацією влади, її рецентралізації на рівні стратегічного просторового управління – укрупнення регіонів з об’єднанням областей до європейського масштабного рангу NUTS-1. Визначено, що виділення в якості регіональної управлінської ланки міжобласних макрорегіонів без збереження, або зі збереженням теперішніх областей як одиниць адміністративно-територіального устрою, сприятиме консолідації господарського простору країни, зміцнюючи зв’язки регіонів між собою та у взаємних з центром тощо та забезпечуючи сталість і безпеку розвитку країни та її територій як цілісного національного господарського комплексу в умовах глобальних загроз і викликів сьогодення.

Ключові слова: національна безпека, просторове управління, номенклатура територіальних одиниць NUTS.

Клиновий Д. В., Рогов П. Д., Бистряков І. К. Забезпечення сталості та безпеки просторового розвитку України в умовах глобальних викликів. *Social development & Security*. 2018. Вип. 4 (6). С. 39 – 53.
 URL : <https://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/article/view/57/49>

1. Постановка проблеми

Підведення підсумків функціонування світового господарства у перших двох десятиліттях XXI ст., насамперед - це посилення глобальної економічної конкуренції, скорочення темпів зростання світового багатства та потужна загальносвітова економічна криза на рубежі 2000-х – 2010-х років й наступна рецесія дозволяють зробити висновок про те, що на сьогодні існуючі організаційно-економічні механізми управління економікою як на глобальному, так і на глокальному, регіональному та локальному рівнях неспроможні забезпечити сталість розвитку світової економіки. Також, як показала практика, потужного управлінського підґрунтя у вигляді дієвих організаційних (інституціональних) структур для формування економіки та суспільства сталого розвитку як у світі, так навіть й у розвинутих країнах на даний час поки що не сформовано, незважаючи на загальновизнану його триєдину економіко-соціально-екологічну концепцію. Саме спроби створення такої структури, з наголосом на фінансовому її спрямуванні й стали одним із каменів спотикання на Саміті Ріо-2012. Проте, певні зрушення у цьому напрямі та проголошення на Саміті ООН у 2015 році четвертого імперативу сталого розвитку, а саме – управлінської його складової, спонукають до створення регуляторних інституцій як цілісно-структурованої системи управління сталим розвитком територіальних утворень [1]. При цьому, відповідними рішеннями ООН основна відповідальність за створення системи управління сталим розвитком по-суті покладена на національні уряди. Отже, управлінський напрям в забезпеченні реалізації цілей сталого розвитку (ЦСР-2015) зайняв чільне місце серед імперативних завдань національної політики сталого розвитку та регіональної політики на перспективний період наступного десятиліття (до 2030 року).

Таким чином, на сьогодні фактично сформовано оновлену управлінською складовою систему імперативів розвитку суспільства на XXI століття, які в основному було окреслено ще на саміті в Ріо-де-Жанейро чверть століття тому. Ця система має виражений просторовий характер, оскільки реалізується за чотирма основними вимірами сталого розвитку в чотирьох базових системах, що мають просторову основу, а саме – в економічному, соціальному, природно-ресурсному та інституціонально-управлінському просторах.

Отже, по-суті сталий розвиток, виходячи з документів Ріо-2012 та наступних рішень, прийнятих у цій царині, натеper розуміється як сталий просторовий розвиток, в якому саме поняття простору розуміється значно ширше, ніж у традиційному, географічному розумінні території, що вимагає відповідного більш детального дослідження.

2. Постановка завдання

Мета статті. Визначити стратегічний концепт забезпечення сталості та безпеки просторового розвитку України в умовах глобальних викликів шляхом модернізації національної системи управління просторовим розвитком до європейської практики.

Об'єктом дослідження є просторові фрактальні господарські системи як об'єкт державного управління та регулювання просторового розвитку.

3. Виклад основного матеріалу

Основна відмінність сучасних підходів до базових вимірів господарського простору від попередніх полягає у тому, що він розуміється як багатовимірний. Традиційне для регіональної економіки розуміння територіальної системи як двовимірної соціально-економічної протягом останнього двадцятиліття поступово розширювалося. Свого часу було широко застосовано в дослідженнях багатьох дослідників поняття просторового розвитку та

економічного простору (Ф.Бродель, І.Валлерстайн, Ф.Перру, Г.Хакен, Л.Б.Вардомський, О.М.Віленчук, С.І.Бандур, Р.С.Беков, К.А.Блохін, М.Е.Буянова, В.М.Василенко, О.Г.Гранберг, Б.М.Данилишин, М.О.Джаман, Р.М.Дошаєв, Л.В.Жарова, Ш.І.Ібатуллін, О.В.Іншаков, В.В.Кашицин, А.А.Керашев, О.А.Ломовцева, І.В.Мітрофанова, Ю.М.Осіпов, А.В.Плякін, О.Г.Топчієв, М.І.Фашевський, Д.П.Фролов, В.В.Чемкарьов, Л.Г.Чернюк, Л.Т.Шевчук, І.В.Яскал, та ін.). Економічний простір, наприклад, за класичним загально визначенням О.Г.Гранберга [1, с. 25] розумівся, зокрема, як територія, що охоплює у себе безліч об'єктів та зв'язків між ними: населені пункти, промислові підприємства, освоєні господарські та рекреаційні площі, транспортні та інженерні мережі тощо. Подібне розуміння економічного простору по-суті не виходило за межі соціально-економічної географії. Після першого саміту Ріо-1992 почало розвиватися більш широке, тривимірне сприйняття економічного простору, до якого, окрім соціального та економічного вимірів, додався екологічний (по-суті – екосистемний). Зокрема, М.О. Джаман [2] характеризує економічний простір як господарську систему (природно-соціально-виробничу екосистему), розвиток якої взаємозумовлений зв'язками між природою, суспільством та економічними відносинами, між суб'єктами господарювання. Подібної думки дотримується і Л.В. Жарова [3, с. 255], яка стверджує, що не варто асоціювати поняття простору країни виключно з географією, адже існують також соціальний (інформаційний) та економічний простори. Викликає інтерес визначення економічного простору, подане в роботі колективу авторів під керівництвом Б.М.-Данилишина [4], де він визначається як об'єднана економічними інтересами сукупність об'єктів та суб'єктів господарювання певної території, взаємодія і просторова організація яких спрямовується (через систему відносин та відповідні механізми) на вирішення завдань економічного і соціального розвитку, підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів і країни в цілому, збереження сприятливого середовища життєдіяльності населення.

Подальше ускладнення розуміння економічного простору відбулось при детальному дослідженні тривимірної моделі і спричинило по-суті поступовий відхід від самого поняття "економічний" у сприйнятті простору як складної соціо-еколого-економічної системи. Зокрема, в роботі Т.В. Пеппі [5] наголошується на тому, що окрім економічного, існують соціальний та екологічний простори, а також поле їх взаємозв'язку, проте бачення чіткої системної взаємодії між ними не запропоновано. Слушне дотичне зауваження у цьому напрямі зроблено в роботі С.І. Оліферука [6, с. 78], де констатовано, що визначення "господарський" (по відношенню до простору) є поняттям ширшим, ніж економічний, соціальний чи інший простір, а господарська діяльність включає в себе усі інші види підпорядкованої їй діяльності. Такої ж думки дотримуються, зокрема, А.А. Керашев [7, с. 53-57], М.Е. Буянова [8] та інші дослідники (Ю.М. Осіпов, О.В. Іншаков тощо), які прямо фіксують наявність господарського простору як певною мірою впорядкованої сукупності об'єктів та суб'єктів діяльності, а також поля взаємодії сил економічної, соціальної та іншої природи. Таким чином, логічним підсумком з проведеного аналізу є визнання існування інтегративного господарського простору, який включає в себе економічний, соціальний та природно-ресурсний простори діяльності людини. При цьому виникає питання про сутність інтегративної складової господарського простору. За нашим баченням, яке базується на документах Ріо-2012 та підкріплено наступними документами ООН з проблематики сталого розвитку, ця сутність носить управлінський характер, а четвертою складовою у базових вимірах сталого розвитку є управлінська складова, яка має загальний просторовий характер. Зважаючи на відому Резолюцію, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року [9], наступний період до 2030 р. має стати етапом розбудови інтегративної фрактальної системи управління сталим розвитком, яка має охоплювати як національний, так і субнаціональний та глобальний виміри.

Просторовий характер окресленої документами Ріо-2012 перспективної системи управління господарською системою не викликає сумнівів. При цьому, з однієї сторони – цими документами, перш за все, заключним документом “Майбутнє, якого ми прагнемо” [10] констатується необхідність забезпечення сталого розвитку не тільки і не стільки окремих держав чи їх об’єднань, як суспільно-політичних утворень, наскільки просторових систем складної природи, в яких господарювання по-суті розглядається як активно вбудована в природний процес діяльність основного складового компонента сучасної екосистеми, що де-факто визначає існування усіх інших її складових, у тому числі – людства. Ця діяльність носить, з одного боку, наднаціональний, системно-глобальний характер, будучи, з іншого боку достатньо прив’язана до певного елементу просторової системи світу – глокального регіону, країни, елемента адміністративно територіального устрою і, нарешті – конкретної просторової локації в її географічних координатах. Тому, в загальному підсумку, говорячи про господарський простір, за сучасними уявленнями, варто розуміти його як таку, що має об’єктно-процесний характер, окреслену в територіальному вимірі поліструктурну системну сукупність господарюючих суб’єктів, господарських ресурсів – виробничого, природного, людського і фінансового капіталу та відносин між ними, що формують відповідні поля діяльності в процесах циклу економічного відтворення в локальному, регіональному, національному та міждержавному вимірах. Господарський простір є об’єднуючою територіальною основою для системного функціонування соціально-еколого-економічних процесів з метою створення ефективної, цілісної національної економіки та забезпечення регіональної економічної інтеграції, яка базується на взаємному інтересі і рівноправному партнерстві суб’єктів публічного управління країною та громадами, суб’єктів господарювання, що використовують виробничий потенціал елементів господарських систем (включаючи природні ресурси) а також різних груп населення країни.

У господарському просторі місце природних ресурсів є, по-суті, первинним по відношенню до всіх інших видів капіталу. Саме вони, поряд з іншими компонентами національного багатства (людським, виробничим та фінансовим капіталом) слугують першоосновою формування і функціонування територіального господарського простору. Будучи за своєю сутністю капіталом матеріального походження, проте, природні ресурси, трансформовані у природні активи, тобто залучені до господарського обігу, сприяють створенню, окрім матеріальної – виробничого та фінансового капіталу, також і нематеріальної складової господарського простору, зокрема, інформаційного капіталу, соціального, інтелектуального, духовного капіталу людини тощо. Отже, природні ресурси з однієї сторони, виступають як елементи, що самі створюють господарський простір (у першу чергу - земля), а з іншої сторони – вони виступають в якості факторів його розвитку.

Специфіка господарського простору як складової системи управління перебуває в тому, що він одночасно є і класичним об’єктом управління, у такому разі ми говоримо про управління просторовим розвитком, проте він є також і сам інструментом такого управління як сукупність факторних умов розвитку його складових, у цьому випадку варто говорити про просторове управління. Щодо останнього, необхідно відзначити, що, в управлінському аспекті, господарський простір структурується не тільки і не стільки як відокремлена, скільки інтегративна, контурна складова, тісно переплетена правовими, інституціональними, регуляторними, виробничо-економічними, фінансовими та інформаційними механізмами зв’язків із соціальним, природо-ресурсним та економічним просторами.

Таким чином, управління господарським простором з метою забезпечення сталого просторового розвитку використовує багатоаспектний інструментарій, який забезпечує взаємодію між собою природно-ресурсної, економічної та соціальної його складових для досягнення відповідних результатів розвитку. Такими інструментами є:

по-перше: у правовому аспекті: законодавство, яке визначає правові норми діяльності суб'єктів економічних відносин, у першу чергу щодо прав громадян-фізичних осіб, а також державних установ, підприємств різної форми власності, територіальних утворень (об'єднаних територіальних громад, тобто - муніципалітетів) як юридичних осіб щодо використання ресурсної бази просторового розвитку;

по-друге: в інституціональному аспекті: організаційне, інституціональне забезпечення економічної, у т.ч. – природно-ресурсної, екологічної, промислової, соціальної, фінансової, регіональної політики просторового розвитку, з особливим наголосом на публічно-приватному партнерстві, корпоративному аспекті інституціональних відносин та проектному підході до господарювання, які дозволяють активізувати участь природного капіталу в економічному процесі;

по-третє: в регуляторному аспекті: регулювання розвитку територіального господарського простору державою на основі застосування механізмів та елементів публічного адміністрування, дозвольної та податкової системи, субсидіарності, створення селективних режимів господарювання, державного та регіонального планування розвитку територій, цільових інвестицій з державного та місцевих бюджетів у проекти територіального розвитку, впровадження інновацій та інших інструментів регуляторної політики;

по-четверте: у фінансовому аспекті: фінансове забезпечення і супроводження просторового розвитку, включаючи фінансово-бюджетні механізми розподілу публічних доходів, кредитні відносини, фіскальні механізми, фінансовий інструментарій публічно-приватного партнерства, механізми консолідованого фінансування просторового розвитку, рентні та, зокрема, орендні відносини тощо.

по-п'яте: в інформаційному аспекті: господарський простір, виступаючи як цілісний об'єкт регулювання і управління, за рахунок системних інформаційних зв'язків між його складовими, забезпечує ефективний вплив управляючих та регулюючих чинників на соціально-економічні та еколого-економічні й соціально-екологічні процеси. За рахунок інформаційної синергетичної складової, управління системою господарського простору у цілому, особливо – стратегічне, дає високий, комплексний еколого-соціально-економічний ефект, забезпечує скоординований розвиток усіх територіальних і галузевих складових регіонального господарства;

по-шосте: в аспекті безпеки: господарський простір виступає як стратегічне поле реалізації інтересів держави, пов'язаних із забезпеченням її сталого соціального, економічного та екологічного розвитку в умовах загроз та викликів, пов'язаних з глобальними та глокальними (глобально-регіональними) суспільно-політичними та економічними процесами. Питання безпеки просторового розвитку для України містяться у таких її аспектах, як забезпечення територіальної цілісності країни, її економічної, продовольчої, військової та інших видів безпеки з урахуванням територіальних факторів безпекового характеру, інших зовнішніх та внутрішніх факторів нестабільності розвитку.

За своєю сутністю, являючи собою сукупність, з одного боку, об'єктів і суб'єктів, а з іншого боку – відносин, господарський простір є системою, яка динамічно розвивається в координатному вимірі з плином часу та несе в собі структурні трансформації, які відбуваються по всіх складових і відповідних їм вимірах і площинах господарського простору, у першу чергу – у територіально-галузевих. При цьому, треба враховувати, що структура господарського простору є синергетично-неоднорідною. Це зумовлено специфікою сполучення умов і факторів конкретної унікальної території як складової таксону вищого порядку. Отже, у будь-якому випадку простір, з одного боку – поділений на своєрідні територіальні одиниці, кожна з яких виконує відповідну функцію, причому специфіка їх обумовлена наявністю природних ресурсів, географічним положенням, трудовими навичками, історичними особливостями, господарською спеціалізацією та іншими факторами, проте, з іншого боку – являє собою

єдину, цілісну систему. Окремі територіальні одиниці за цим підходом розглядаються не просто як частини території, а як сполучення виробництва, населення і ресурсів даного регіону із своєю виробничою спеціалізацією і місцем в національній економіці, що динамічно розвиваються згідно власної специфіки і викликають структурні зміни в господарському просторі країни. З цього приводу більшість сучасних дослідників [4, 5, 11, 12, 13, 14] виділяє такі наступні властивості, притаманні комплексно-синергетичним системам.

Фрактальність, коли один господарський простір, будучи самостійною частиною, є "вкладеним" в інший, є його складовою частиною "множиною у множині", й у той же час усі підпорядковані один одному ієрархічні прошарки простору являють собою єдину цілісність. Такими основними фрактальними рівнями господарського простору є:

глобально-глокальний простір – характеризується зв'язками між територіально розосередженими об'єктами, які займають значні площі (кілька країн) і мають тісні технологічні, економічні та управлінські зв'язки між державами щодо досягнення певної мети;

національний простір - об'єднує виробників і споживачів товарів та послуг в єдину економічну систему в межах національного господарського комплексу країни;

регіональний простір - формується на обмеженій території (області, адміністративного району, агломерації) і характеризується економічними зв'язками між підприємствами щодо використання певного ресурсу, агломераційного ефекту тощо;

локальний простір - система економічних зв'язків, які складаються в процесі господарської діяльності конкретних територіальних громад та їх об'єднань. В європейській системі територіального управління застосовується модель просторового фракталу як така, що складається з чотирьох рівнів, система номенклатури територіальних одиниць для статистики (NUTS). Важливу роль регулятора формування цих локальних економічних просторів відіграють органи місцевого самоврядування, будучи окремими суб'єктами правовідносин та формуючи місцеву інституційно-правову основу підприємницької діяльності.

Неоднорідність, що впливає з різноманіття і відмінностях в географічному розташуванні, ресурсному забезпеченні та історичних особливостях формування економічних процесів, з їх нелінійності. Одним з основних наслідків при цьому є різний рівень територіальної концентрації виробництва, його забезпечення ресурсами, умови життєдіяльності, конкурентні позиції бізнесу та економічна ефективність господарювання. Дана властивість виражається по-перше – в якісній та кількісній неоднорідності виробничих факторів та результатів їх застосування в господарстві, по-друге у формуванні відповідної просторової господарської спеціалізації (за якісними ознаками економічний простір може бути, наприклад, промисловим, аграрним, рекреаційним тощо де розглядаються зв'язки між відповідними суб'єктами).

Властивість самоорганізації, тобто здатність природно-соціо-економічної системи як т.з. "живої системи" формувати деяку унікальну або типову просторову структуру (наприклад – поселення або мережу поселень з між поселенською інфраструктурою). Серед основних ефектів самоорганізації варто виділити здатність утворювати об'єктивно сформовані цілісні територіальні природно-господарські комплекси, а також здатність таких самоутворених структур господарського простору деякою мірою нейтралізовувати наслідки зовнішніх і внутрішніх негативних процесів, включаючи ті, які визначаються екологічними чинниками, що підвищує стабільність економічної діяльності суб'єктів господарювання, рівень організованості їх економічних процесів та забезпечує сталість розвитку просторових структур.

Таким чином, формальна вертикально-горизонтальна схема функціональної взаємодії складових господарського простору виглядає таким чином, що на різних вертикальних рівнях взаємопідпорядкованих між собою просторових таксонів формується поле системної взаємодії між собою базових структурних складових загального господарського простору, а саме, економічного, природно-ресурсного та соціального

простору, об'єднаних управлінською просторовою складовою і пов'язаних між собою щільною мережею інформаційних, фінансових, правових, організаційних адміністративних та інших зв'язків і механізмів (рис.).

У цих умовах, просторове управління формується як процес досягнення у часі соціальних, економічних та екологічних цілей розвитку за певних конкретних територіальних умов та обмежень шляхом системної взаємодії між собою відповідних базових складових загального (інтегрального) господарського простору через залучені структурні механізми системи просторового управління на глобально/глокальному, національному, регіональному та локальному рівнях. Таким чином, по-суті формуються горизонтальні (соціальний, природно-ресурсний та економічний) та вертикальна (просторовий багаторівневий фрактал від глобального до локального рівня) складові господарського простору.

В сучасних умовах виходу національного господарства з кризи, посилення процесів децентралізації та економічної самостійності регіонів, зміщення управлінських акцентів на створення потужної вертикалі влади з верхніх на нижні рівні, **просторовий розвиток** набуває нового змісту, як оптимізований за допомогою управлінських заходів стійкий, підтримуваний, проте значною мірою самостійний розвиток територіальних соціально-економічних систем регіонального й локального рівня, які виступають одночасно і як об'єкти, і як суб'єкти економічних відносин зі своїми інтересами на правах повноправного партнерства з державою.

В сучасних динамічних умовах просторовий розвиток держави та її регіонів розглядається нами з принципово нових позицій, як, системний процес, що повинен відбуватися в єдності функціонування глобальної, національної і територіальної економіки в господарському просторі країни в територіально-галузевому аспекті в сукупності різноманітних зовнішніх і внутрішніх факторних умов, загроз і ризиків, включаючи чинники воєнного характеру, які визначають у більшій мірі вектори і варіанти, аніж запрограмовані шляхи територіального розвитку, як це визначалося раніше. В умовах все більшого прискорення динаміки змін функціонування територіальних соціо-еколого-економічних систем, просторовий розвиток носить значною мірою ймовірнісний, багатоваріантний характер, а управління ним окреслюється як завдання оптимального стратегічного управління економікою в певних просторових координатах.

У свою чергу, просторове управління природними ресурсами в загальній схемі формування комплексної моделі просторового розвитку території займає провідне місце, оскільки шляхом інституціональних перетворень за рахунок створення впорядкованої системи управління природними ресурсами території та їх активного залучення до господарського обігу по-факту може бути створене підґрунтя для формування на їх основі базових активів територіального розвитку як джерела рентних доходів, що забезпечуватимуть фінансово-економічну складову сталого розвитку територіального утворення.

При цьому, система управління природними ресурсами повинна бути інтегрованою частиною більш загальної комплексної моделі просторового розвитку території й відповідної системи управління сталим просторовим розвитком, передбаченої такою моделлю.

Щодо останньої, то необхідно зауважити, що на сьогодні виділення в системі господарського простору країни області як базової ланки територіального управління регіонального рівня через розвиток сучасних систем інфраструктури та технологій врядування є неефективним та застарілим з точки зору оптимального, рекомендованого європейською системою NUTS масштабного рангу просторових господарських утворень для цілей обліку та інших функцій територіального управління.

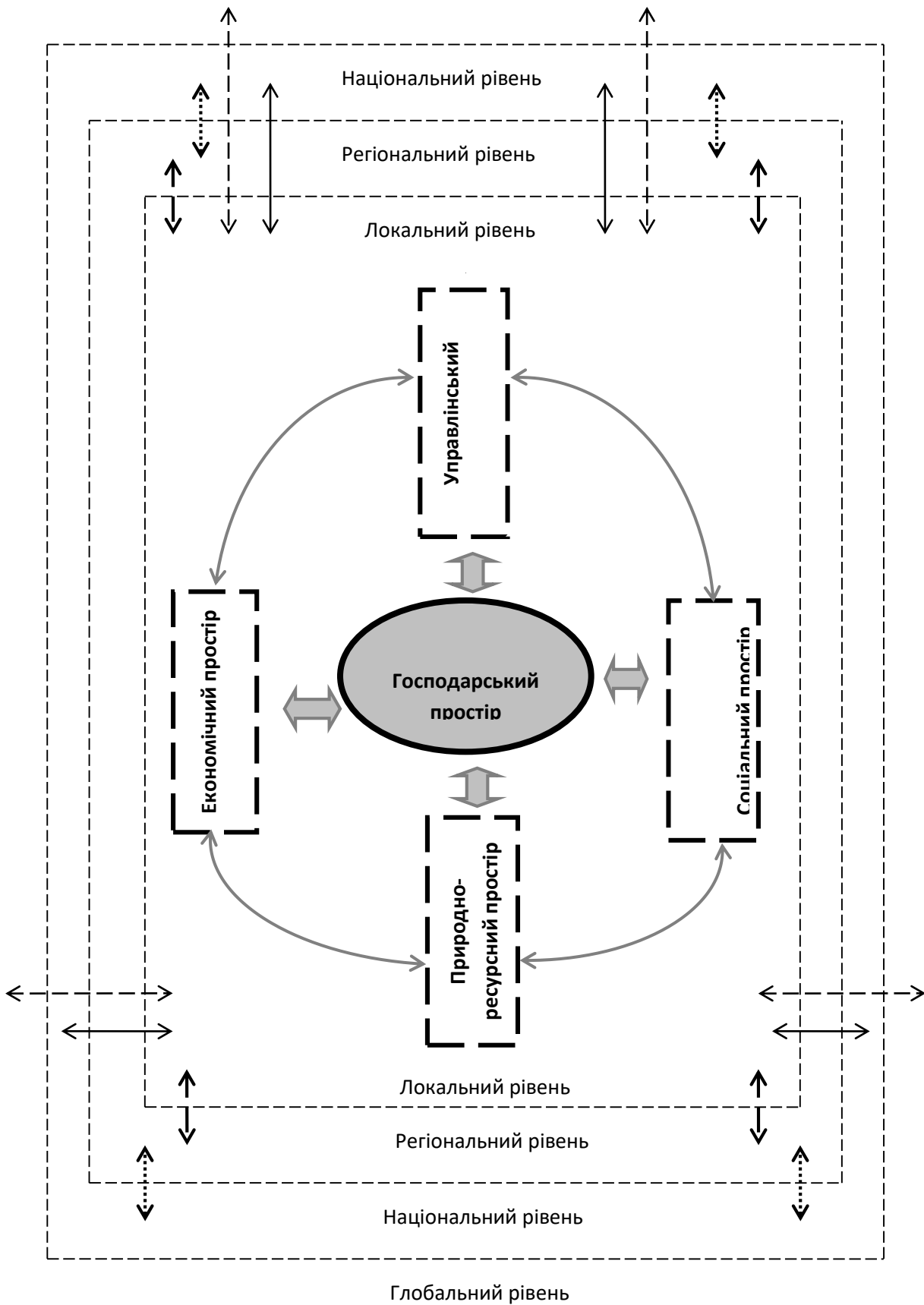

Рис. Формально-структурна схема функціональної взаємодії складових господарського простору у фракті глобальної економіки

Основними ознаками сучасного етапу просторового розвитку в Україні, що вимагають вказаних перетворень, на сьогодні можна вважати наступні: нерівномірність територіального розвитку та розподілу ресурсів, недосконала системно-диференційована структура просторових утворень, по-суті невідповідна вимогам децентралізації та євроінтеграції, слабка міжрегіональна управлінська взаємодія та системна координація цілей та завдань розвитку регіонів для забезпечення реалізації завдань міжрегіональної співпраці з метою системно-збалансованого розвитку національного господарства у цілому, помітна просторова локалізація виробничо-фінансових угруповань на тлі глобалізаційних процесів, відсутність чіткої взаємопідпорядкованості розвитку регіонів на різних територіальних рівнях, тобто вертикальна регіональна автаркія; відцентровий характер розвитку регіональних угруповань (горизонтальна регіональна автаркія) тощо, що вимагає міжрегіональної консолідації, гармонізації масштабної структури управління із завданнями регіонального розвитку та системного впорядкування управління просторовим розвитком України [16, 17, 18].

Таким чином, на сьогодні актуальним завданням є окреслення оптимальних управлінських фракталів (просторових багаторівневих управлінських систем) з метою формування інтегративних територіально-господарських комплексів як об'єктів стратегічного проектування та управління, що передбачатиме укрупнення базової ланки територіального стратегічного управління до міжрегіонального рівня. Наступним кроком має стати розбудова відповідної системи просторового управління господарськими ресурсами таких територіальних утворень. Головною цільовою функцією такого процесу є інтегративна, тобто поєднання в єдину природно-господарську систему макрорегіону підпорядкованих територій регіонального рівня з такими природними умовами, ресурсами та соціальними і виробничими факторами господарювання, за рахунок яких можливо досягнути оптимального синергетичного ефекту від їх взаємодії між собою в системі господарського простору країни, збалансування рівнів залучення природного капіталу в господарський обіг та економічного розвитку регіонів у цілому. При цьому, перспективна територіально-організаційна система країни повинна відповідати вимогам як євроінтеграційного процесу (масштабна відповідність європейським рівням NUTS-1, гнучкість управління для цілей розвитку міжрегіональної та транснаціональної інфраструктури, економічна самостійність регіонів і об'єднаних самоврядних громад (муніципалітетів), ефективність механізмів субсидіарності, інвестування тощо), так і національним пріоритетам: міжрегіональна інтеграція та подолання регіональної автаркії, посилення і централізація контрольних функцій влади над вирішенням соціально-економічних та екологічних проблем територій, включаючи забезпечення економічної, воєнної та інших видів безпеки; ефективна сегментація господарського простору на основі принципу економічної доцільності для створення економічно потужних територіальних одиниць за рахунок ефектів масштабу, синергії та комплексності, полегшення та підвищення ефективності державного стратегічного планування територіального розвитку.

При цьому, треба брати до уваги, що, рекомендована в Угоді про асоціацію з ЄС для запровадження в Україні номенклатура територіальних одиниць для статистики (NUTS) – не просто система статистичних територіальних одиниць, вона є єдиною системою класифікації NUTS, розробленою ЄС для цілей передусім оптимізації управління з метою надання фінансових ресурсів регіонам, у першу чергу – найвідсталішим. Згідно до теперішніх норм ЄС, NUTS поділяється на 4 рівні, один з яких – загальнодержавний (NUTS-0), NUTS-1 – міжрегіональний (групи з кількох регіонів масштабу нинішніх українських областей), NUTS-2 – це регіональний рівень (область), а NUTS-3 – території, за масштабом прирівнювані приблизно до українських районів або крупних об'єднаних територіальних громад тощо. Система NUTS постійно удосконалюється [19]. Щодо сказаного, то міжнародна (укрупнення ланок регіонального управління в Польщі, Греції, Франції, Російській Федерації, Угорщині тощо) і національна історична практика (територіальне управління економікою в Україні у 50-і – 60-і

роки XX століття через систему міжобласних раднаргоспів, тобто т.з. “рад народного господарства”) засвідчує, що подібне виділення як окремих управлінських одиниць макрорегіонів у вигляді цілісних територіальних комплексів за природно-господарськими та іншими (географічними, історичними, економічними, соціальними тощо) ознаками, тобто, по-суті – укрупнення регіонів, яке в останній час часто називають рецентралізацією [20] з 25 до 8-12 одиниць, здатне створити стійку та ефективну систему великомасштабних, багаторесурсних сегментів єдиного господарського простору країни. Таке укрупнення на рівні стратегічного управління може відбуватися і без змін у переліку областей (подібно групам регіонів рівня NUTS-1 в Австрії, Бельгії, Болгарії, Іспанії, Франції тощо), забезпечуючи їх збереження з об’єднанням в окрему територіальну одиницю як мінімум для цілей статистики і потреб стратегічного планування. З нашої точки зору, подібні кроки тільки зміцнять і консолідують державу зсередини, нададуть поштовху збалансованому розвитку регіонів. Вказане забезпечуватиме на стратегічному рівні значно більш ефективне територіальне управління, у тому числі розв’язання як регіональних, так і загальнонаціональних завдань при регулюванні державою соціально-економічного розвитку, сприятиме консолідації господарського простору країни, зв’язки регіонів між собою та у взаємних з центром, зміцнюватиме національну безпеку та оборону, й підтримуватиме сталість розвитку країни та її територій як цілісного національного господарського комплексу.

4. Висновки.

1. На сьогодні сформовано нову систему імперативів розвитку суспільства на XXI століття, яка носить просторовий характер, і реалізується в економічному, соціальному, природно-ресурсному та інституціонально-управлінському просторах. Визначено, що інституціонально-управлінська складова є рамковою основою для забезпечення системної єдності економічної, соціальної та екологічної політики в цілях сталого розвитку ЦСР-2015 та вимагає розбудови на всіх рівнях просторового фракталу – глобально/глокальному, національному, регіональному та локальному системи управління сталим просторовим розвитком, яка включатиме систему забезпечення безпеки господарювання.

2. Інтегративної базою для сталого і безпечного розвитку територій визначено господарський простір, який включає в себе економічний, соціальний та природно-ресурсний простори діяльності людини і є об’єднуючою територіальною основою для створення ефективної, цілісної національної економіки та забезпечення регіональної та міжрегіональної економічної інтеграції, що базується на взаємному інтересі і рівноправному партнерстві суб’єктів публічного управління, господарюючих структур бізнесу та населення країни.

3. Визначено сутність просторового управління як процес досягнення у часі соціальних, економічних та екологічних цілей розвитку за певних конкретних територіальних умов та обмежень шляхом системної взаємодії між собою відповідних базових складових інтегрального господарського простору через залучені структурні механізми системи просторового управління на глобально/глокальному, національному, регіональному та локальному рівнях.

4. Визначено просторовий розвиток як реалізований через систему інституціональних структур та оптимізований за допомогою управлінських заходів та інструментів стійкий, підтримуваний, значною мірою самостійний розвиток територіальних соціо-еколого-економічних систем, що відбувається в єдності функціонування глобальної, національної і територіальної економіки в господарському просторі країни в сукупності зовнішніх і внутрішніх факторних умов, загроз і ризиків, які визначають у більшій мірі вектори і варіанти, аніж запрограмовані шляхи територіального розвитку.

5. Встановлено, що на сьогодні виділення в системі господарського простору країни області як базової ланки територіального управління регіонального рівня через розвиток сучасних систем інфраструктури та технологій врядування є неефективним та застарілим з точки зору оптимального, рекомендованого європейською системою номенклатури територіальних одиниць для статистики NUTS регіонального масштабного рангу просторових господарських утворень для цілей обліку та інших функцій територіального управління. Сказане вимагає проведення поряд із децентралізацією влади її рецентралізації на рівні стратегічного управління – укрупнення регіонів з об'єднанням областей до європейського рангу NUTS-1.

6. Визначено, що виділення в якості окремої регіональної управлінської ланки (без збереження, або зі збереженням теперішніх областей як одиниць адміністративно-територіального устрою) міжобласних макрорегіонів у вигляді територіальних комплексів за природно-господарськими, географічними, історичними, економічними та соціальними ознаками здатне створити ефективну систему великомасштабних, багаторесурсних сегментів єдиного господарського простору країни і забезпечуватиме більш ефективне територіальне управління, сприятиме консолідації господарського простору країни, зміцнюючи зв'язки регіонів між собою та у взаємних з центром тощо та забезпечуючи сталість і безпеку розвитку країни та її територій як цілісного національного господарського комплексу в умовах глобальних загроз і викликів сьогодення.

Author details (in Russian)

ОБЕСПЕЧЕНИЕ УСТОЙЧИВОСТИ И БЕЗОПАСНОСТИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ

Дмитрий Клиновой * Петр Рогов **, Игорь Быстрыков ***

** Государственное учреждение "Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины", бульвар Тараса Шевченко, 60, г. Киев, 01032, Украина,*

e-mail: klinovoy@gmail.com

к.э.н., доцент,

ведущий научный сотрудник

*** Центральное управление безопасности военной службы Вооруженных Сил Украины, Воздухофлотский проспект, 6, г. Киев, Украина.,*

e-mail: rogov_guard@ua.fm

к.т.н., ведущий специалист

**** Государственное учреждение "Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины", бульвар Тараса Шевченко, 60, г. Киев, 01032, Украина,*

e-mail: klinovoy@gmail.com

д.э.н., профессор,

заместитель директора по научной работе – заведующий отделом комплексной оценки и управления природными ресурсами

Аннотация: В статье обоснованно стратегический концепт обеспечения устойчивости и безопасности пространственного развития Украины в условиях глобальных вызовов модернизации национальной системы управления пространственным

развитием европейской практике на основе императивов устойчивого развития ООН "ЦСР-2015". Установлено, что внедрение в Украине европейской номенклатуры территориальных NUTS для целей учета и других функций территориального управления требует проведения, наряду с децентрализацией власти, ее рецентрализации на уровне стратегического пространственного управления - укрупнение регионов с объединением областей к европейскому масштабного ранга NUTS-1. Определено, что выделение в качестве региональной управленческого звена межобластных макрорегионов без сохранения или с сохранением нынешних областей как единиц административно-территориального устройства, будет способствовать консолидации хозяйственного пространства страны, укрепляя связи регионов между собой и во взаимных с центром т.д. и обеспечивая постоянство и безопасность развития страны и ее территорий как целостного национального хозяйственного комплекса в условиях глобальных угроз и вызовов современности.

Ключевые слова: национальная безопасность, пространственное управления, номенклатура территориальных единиц NUTS.

ENSURING THE SUSTAINABILITY AND SECURITY OF SPATIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES

Dmitry Klinov * , Petro Rogov **, Igor Bistryakov ***

* State institution "Institute of the Natural Resources Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine", 60, Taras Shevchenko Boulevard, Kyiv, 01032, Ukraine,

e-mail: klinovoy@gmail.com

PhD of Economic Sciences, Associate Professor
leading researcher

** Central Security Service of Military Service of the Armed Forces of Ukraine, Povitroflotsky avenue, 6, Kyiv, Ukraine,

e-mail: rogov_guard@ua.fm

PhD of Technical Sciences, Leading Specialist

*** State Institution "Institute of Economics of Natural Resources and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine", 60, Taras Shevchenko avenue, Kyiv, 01032, Ukraine,

e-mail: klinovoy@gmail.com

doctor of Economic sciences, prof.

Deputy Director for Science – Head of the Department of Integrated Assessment and Management of Natural Resources

Abstract: In the article the strategic concept of ensuring the sustainability and security of spatial development of Ukraine in the context of global challenges by modernizing the national spatial development management system into European practice based on the United Nations Sustainable Development Needs CSR-2015 is substantiated. It was estimated that the introduction of the European nomenclature of territorial units NUTS for the purposes of accounting and other functions of territorial management in Ukraine requires holding, along with decentralization of power, its re-centralization at the level of strategic spatial management - consolidation of regions with the union of regions to the European scale NUTS-1. It has been determined that the allocation of the

interregional macro-regions as a regional managerial part without preservation, or with the preservation of the present areas as units of the administrative-territorial system, will contribute to the consolidation of the country's economic space, strengthening the interconnections between regions and in reciprocity with the center, etc., and ensuring consistency and the security of the development of the country and its territories as a holistic national economic complex in conditions of global threats and challenges of the present day.

Keywords: *spatial development, national security, spatial management, nomenclature of territorial units NUTS.*

Використана література

1. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: Учебник для вузов. 3-е изд. М.: ГУ ВШЭ, 2003. 495 с.
2. Джаман М.О. Теорія економіки регіонів: Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 384 с.
3. Жарова Л.В. Сталий розвиток: просторовий вимір соціально-економічних відносин/ Жарова Л.В. // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. № 15.6, 2005. С. 253–260.
4. Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України; теоретико-методологічні основи дослідження / За ред. лен., проф., чл.-кор. НА України Б.М. Данилишина. Київ : РВПС України НАН України, 2008. 220 с.
5. Пепа Т.В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України. Черкаси: Брама-Україна, 2006. 440 с.
6. Оліферук С.І. Економічний простір: сутність, ознаки та структура. Формування ринкових відносин в Україні. № 6 (133), 2012. С. 74–79.
7. Керашев А. А. Функциональное содержание и принципы управления макрорегиональным хозяйственным комплексом как интеграционным образованием/А.А.Керашев Ростов-на-Дону: СКНЦВШ, 2005. 240 с.
8. Буянова М.Э. Хозяйственное пространство макрорегионов – строение и функциональное содержание. URL : http://www.rusnauka.com/SND/Economics/13_bujanova%20m.e..doc.htm.
9. Организация Объединенных Наций (2015). Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года/ Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 года A/70/L.1] 70/1. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>.
10. Организация Объединенных Наций (2012). Будущее, которого мы хотим. Итоговый документ Конференции Рио+20. (A/CON F.216/L.1). URL : http://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1_russian.pdf.pdf
11. Бистряков І.К., Чернюк Л.Г. Економічний простір: аспекти методологічного визначення / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. Київ : РВПС України НАН України, 2006. 56 с.
12. Фашевський М. І., Чернюк Л. Г. Сутність і структура економічного простору. *Продуктивні сили України*. 2006. №1. С. 20-31.
13. Бияков О.А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспекты. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2004. 152 с.
14. Ібатуллін Ш. Використання фракталів у дослідженні структури економічного простору. *Економіст*. 2011. № 4. С. 46–48.

15. Економічна оцінка природного багатства України : [монографія] / за заг. ред. акад. НАН України, д.е.н., проф. С.І.Пирожкова; акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А.Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. 396 с.
16. Віленчук О.М. Гармонізація єдиного еколого-економічного простору України. *Економіка України*. 2009. №3. С. 80-87.
17. Біла С. О., Шевченко О.В., Жук І.В. Консолідація економічного простору регіонів – основа зміцнення економічного суверенітету України. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 2. С. 98-109.
18. Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи: монографія / НАН України. Інститут регіональних досліджень; За ред. д.е.н., проф. Шевчук Л.Т. – Львів, 2011. – 256 с.
19. Кучабський О. Г. Макрорегіональний рівень у системі територіального управління України. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 2. С. 107–115.
20. Семєко Г.В. Территориальные реформы во Франции: от децентрализации к рецентрализации государственного управления // *Ars Administrandi (Искусство управления)*. 2017. Том 9, № 3. С. 476–494.

References

1. Hranberh A.H. (2003) *Osnovy rehional'noyi ekonomiky*. [Fundamentals of Regional Economics]. 495 p.
2. Dzhaman M.O. (2014) *Teoriya ekonomiky rehioniv*. [Theory of Regional Economics: A Manual]. Kyiv: Center for Educational Literature, 384 p.
3. Zharova L.V. (2005) *Ctalyy rozvytok: prostorovy vymir sotsial'no-ekonomichnykh vidnosyn*. [Main development: spatial dimension of socio-economic relations] *Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine*. No. 15.6, 253-260.
4. *Ekonomichnyy prostir i dynamika rozvytku produktyvnykh syl Ukrayini; teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennya*. [Economic space and dynamics of development of productive forces of Ukraine; Theoretical and Methodological Principles of Research]. Kyiv: RVPS of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, 220 c.
5. Pepa T.V. (2006) *Rehional'na dynamika i transformatsiya ekonomichnoho prostoru Ukrayiny*. [Regional dynamics and transformation of the economic space of Ukraine]. *Cherkasy: Brama-Ukraine*, 440 p.
6. Oliferuk S.I. (2012) *Ekonomichnyy prostir: sutnist', oznaky ta struktura*. [Economic space: essence, features and structure]. *Formation of market relations in Ukraine*. No. 6 (133), P. 74-79.
7. Kerashev A. A. (2005) *Funktsional'noe soderzhanye y pryntsyipy upravlenyya makrorehional'nyim khozyaystvennym kompleksom kak yntehratsyonnym obrazovanyem*. [Functional content and principles of management of the macroregional economic complex as an integration education]. Rostov-on-Don: SKNTSVSH, 240 p.
8. Buyanova M. É. *Khozyaystvennoe prostranstvo makrorehyonov – stroenye y funktsional'noe soderzhanye*. [The economic space of macro-regions is the structure and functional content]. URL: http://www.rusnauka.com/SND/Economics/13_bujanova%20m.e..doc.htm.
9. *Orhanyzatsyya Ob"edynennykh Natsyy. Preobrazovanye nasheho myra: Povestka dnya v oblasti ustoychivoho razvytyya na peryod do 2030 hoda* [Transformation of our world: Sustainable Development Agenda for the period up to 2030]. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>.
10. *Orhanyzatsyya Ob"edynennykh Natsyy. Budushchee, kotoroho my khotym. Ytohovyy dokument Konferentsyy Ryo+20. (A/CON F.216/L.1). [The future we want]*. URL: http://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1_russian.pdf

11. Bystryakov I. K., Chernyuk L. H. (2006) Ekonomichnyy prostir: aspekty metodolohichnoho vyznachennya. [Economic Space: Aspects of Methodological Definition] Kyiv : RVPS Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, 56 p.
12. Fashchevs'kyy M. I., Chernyuk L. H. (2006) Sutnist' i struktura ekonomichnoho prostoru. [Essence and structure of the economic space]. *Productive forces of Ukraine*. №1. Pp. 20-31.
13. Byyakov O.A. (2004) Teoryya ékonomycheskoho prostranstva: metodolohycheskyy y rehional'nyy aspekty. [The Economic Space Theory: Methodological and Regional Aspects]. Tomsk: Izv Tom. Un-ta, 152 p.
14. Ibatullin S. H. (2011) Vykorystannya fraktaliv u doslidzhenni struktury ekonomichnoho prostoru. [Using fractals in the study of the structure of economic space. Economist. 2011. No. 4. P. 46-48.
15. Ekonomichna otsinka pryrodnoho bahat-stva Ukrayiny. [Economic estimation of natural wealth of Ukraine: [monograph]. Kyiv: DU IEPP NAS of Ukraine, 2015. 396 c.
16. Vilenchuk O.M. (2003) Harmonizatsiya yedynoho ekoloho-ekonomichnoho prostoru Ukrayiny. [Harmonization of the Single Ecological and Economic Space of Ukraine]. *Ukraine economy*. №3. Pp. 80–87.
17. Bila S. O., Shevchenko O.V., Zhuk I.V. (2011) Konsolidatsiya ekonomichnoho prostoru rehioniv – osnova zmitsnennya ekonomichnoho suverenitetu Ukrayiny. [Consolidation of the economic space of the regions is the basis for strengthening the economic sovereignty of Ukraine]. *Strategic priorities*. №2. P. 98-109.
18. Prostorovyy rozvytok rehionu: sotsial'no-ekonomichni mozhlyvosti, ryzyky i perspektyvy. [Spatial development of the region: socio-economic opportunities, risks and perspectives] : monograph Lviv, 2011. 256 p.
19. Kuchabs'kyy O. H. (2009) Makrorehional'nyy riven' u systemi terytorial'noho upravlinnya Ukrayiny. [Macro-regional level in the system of territorial administration of Ukraine. Theory and practice of public administration. 2009. 2. P. 107-115.
20. Semeko H.V. (2017) Terrytoryal'nye reformy vo Frantsyy: ot detsentralyzatsyy k retsentralyzatsyy hosudarstvennoho upravlenyya. [Territorial Reforms in France: From Decentralization to the Re-centralization of Public Administration] Vol. 9, No. 3. P. 476-494.